

Klynger af huse fra overgangen fra bronzealder til jernalder

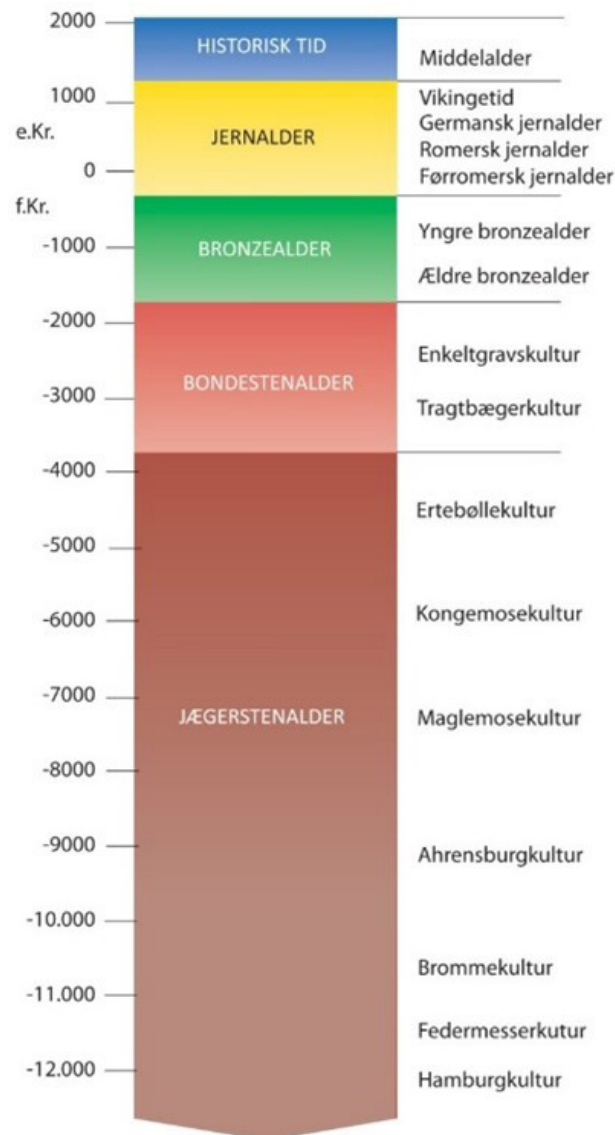
Arkæolog Thomas Rune Knudsen

Nordjyske
Museer
Vi giver historien liv

Indholdsfortegnelse

Indledning	3
Undersøgelsens baggrund	3
Lokalområdet i oldtiden	4
Undersøgelsens resultater	4
Huse	5
Agerbrug	6
Gruber – produktion og affald	7
Sammenfatning og perspektivering	8
Hvis du vil vide mere	8

Indledning

Over de sidste tyve år har museet udført flere arkæologiske forundersøgelser og udgravninger ved grusgraven ved Bradsted. Området er rigt på gravhøje, og de tidligere undersøgelser viser da også, at der har været bebyggelse fra oldtiden på store dele af arealerne. Indtil nu er der udgravet 60 langhuse, og husene er en del af en bebyggelsesudvikling som kan følges allerede fra slutningen af stenalderen og som fortsætter indtil nogle århundreder efter Kristi Fødsel. Ved udgravningen i 2024 blev yderligere 13 huse føjet til dette billede og der blev to steder fundet gamle dyrkningsspor. De små klynger af huse fortæller om bosættelsesmønstret før jernalderens landsbydannelser. Kommende udgravninger vil evt. inkludere to overpløjede gravhøje, der sammen med en grav, der blev udgravet i 2023, vil give et mere fuldstændigt billede af stedets fortid.

Fig. 1. Kort over alle etaper. Med lilla ses XII, som er nærværende etape. Med lyserød ses den planlagte etape mod vest.

Illustration: Nordjyske Museer.

Baggrund: Nyeste ortofoto.

Undersøgelsens baggrund

Fig. 2. En af museets arkæologer og en gravemaskine begynder at grave.

Foto: Nordjyske Museer.

Grusgraven startede i sin tid lige vest for Gl. Viborgvej, og har etapevist bevæget sig mod vest. I takt med de mange udvidelser har Nordjyske Museer igennem de sidste tyve år gennemført arkæologiske forundersøgelser, som i mange tilfælde har resulteret i udgravninger. I 2024 stod grusgraven foran endnu en udvidelse, og museet forundersøgte i denne forbindelse

et areal på 2,6 ha, hvor der blev erkendt skjulte fortidsminder som stolpehuller, gruber og ardspe. Før grusgravens udvidelse blev der derfor gennemført en arkæologisk udgravning for at registrere husene fra oldtiden, så grusgravens aktivitet kunne fortsætte. Denne udgravning er hermed også den tolvte etape, og der er tidligere udgravet oldtidsbebyggelse øst for etappen. En ny forundersøgelse har ligeledes afsløret, at der er mere oldtidsbebyggelse mod vest.

Lokalområdet i oldtiden

Landskabet omkring grusgraven er kuperet og der ses et stort antal gravhøje, hvoraf to af dem ligger i den sydlige del af råstofsområdet. Der er ved de tidligere udgravninger i forbindelse med grusgraven fundet bebyggelse, hvor det ældste er et stort, delvist nedgravet hus fra slutningen af bondestenalderen (fig. 3). Langt de fleste af husene er fra yngre bronzealder og den tidlige del af jernalderen. De yngste huse er fra århundrederne efter Kristi Fødsel. Husene har ligget enten enkeltvist eller i små klynger. I grusgraven er der tidligere udgravet en enkelt grav fra jernalderen, og en kommende etape mod vest vil omfatte udgravningen af to overpløjede gravhøje.

Fig. 3. Arbejdsfoto af udgravningen af stenalderhuset. Den store, mørke plamag er en del af huset som var forsænket. Foto: Nordjyske Museer.

Områderne omkring grusgraven er i dag dyrkede marker, og der er derfor ikke foretaget mange arkæologiske undersøgelser i nærområdet, der kan fortælle om oldtidens mennesker omkring Bradsted. Der er enkelte observationer gjort ved hjælp af luftfotografi, hvor der er fundet bebyggelse en halv til en hel kilometer mod vest og nordvest, som formentlig stammer fra jernalderen, samt en plads med grubehuse fra yngre jernalder eller vikingetid ca. 2 km syd for grusgraven. Midt i 1900-tallet har en landmand fundet stenbyggede grave fra ældre jernalder, som ligger omtrent 2 km nord for grusgraven.

Undersøgelsens resultater

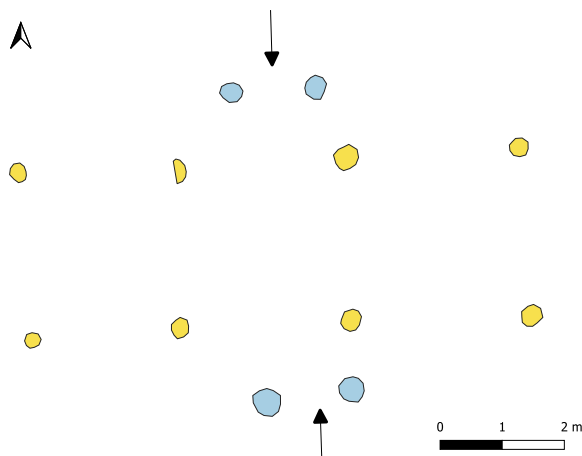
Ved udgravningen blev der afdækket et areal på ca. 7.000 kvm, og der blev fundet spor efter huse fra bronzealder og jernalder. Der var ved flere af husene også gruber og to steder blev der set dyrkningsspor fra oldtiden.

Fig. 4. I udgravningens felter ses huse (grå), ardspe (rød) og de arkæologiske anlæg (grønne). Illustration: Nordjyske Museer. Baggrund: Ortofoto nyeste.

Huse

Der blev udgravet 13 huse. Husene har været treskibede langhuse, dvs. en hustype med en aflang grundplan, som normalt har været ca. 5-6 m brede og det længste hus var ca. 16 m langt. De fleste af husene har dog været en del kortere og tættere på 10 m lange. Et fællestræk ved konstruktionerne er, at de består af to rækker af indre, tagbærende stolper i husenes længderetning, som deler huset op i tre aflange rum ("skibe" heraf navnet treskibede langhuse). Antallet af tagstolper kan variere, men der er oftest fire eller fem par. Spændet mellem de tagbærende stolper varierer en del mellem husene. Variationen er hermed en del højere end den senere jernalders ofte mere ensartede "typehuse". Husene har sandsynligvis haft lerklinede vægge, og ved tidligere udgravninger er der blevet påvist spor efter vægstolper. Væggene har været opbygget af mindre træstolper med fletværk imellem, som var tættest med lerklining.

Et andet fællestræk er, at husene har enten øst-vestlig eller sydvestlig-nord-østlig orientering. Det er et gennemgående træk i oldtidsbebyggelsen at orienteringen af især langhusene følger en tilnærmelsesvis øst-vestlig orientering. Dette har hjulpet med at skærme mod vestenvinden og sikre, at huset havde én sydvendt, og hermed solvendt langside. Husets indgange var i langsiderne, ofte en i hver side. I bronzealderen kunne disse være let indtrukne, mens et typisk hus fra den tidlige jernalder havde to centralt placerede indgange i langsiderne. Det er muligt at nogen af udgravningens indgangspartier har været indtrukne, men det er svært at fastslå da ingen af husene har bevaret væglinje. Mere sikkert er det, at flere huse har haft centralt placerede indgangspartier, da stolpehullerne efter dem kunne findes.

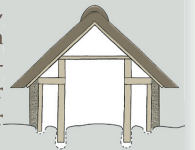
Fra flere af husenes stolpehuller blev der hjemtaget jordprøver. Først blev jorden tørret og derefter hældt ned i en specialbygget sliske med langsomt rindende vand. I slisken flyder alt, der er lettere end vand op til overfladen og bliver samlet i en stofpose. Trækul og forkullet korn bliver på denne måde udskilt fra jordmassen. Metoden hedder flotering. Det udvaskede materiale kan derefter sendes til analyse, og det bedst egnede kan bruges til bl.a. kulstof-14-datering. En kornkerne fra et stolpehul viser, hvornår kornet voksede og derfor, hvornår huset var i brug. Metoden er nyttig, da den giver præcise årstal for huse og bosættelser, og fortæller os hvornår mennesker boede et sted, hvad de dyrkede og spiste, og om datidens samfund i mere bred forstand. Dateringerne af husene fra udgravningen viser, at husene rigtignok er fra overgangen mellem bronze- og jernalder, selvom de varierer en del i deres konstruktion. Bebyggelsen illustrerer et bosættelsesmønster fra før der var landsbyer.

Fig. 5. Grundplan over et langhus (K19). Det har to rækker af tagbærende stolper (gul) og indgange i nord og syd (blå).

Illustration: Nordjyske Museer.

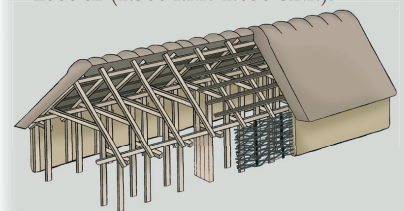
Det treskibede hus

I et treskibet hus bæres taget af to rækker af kraftige stolper, placeret ned igennem husets midte. Hustypen kaldes treskibet, da det i tværsnit kan opdeles i tre dele - mellem og på hver side af de to rækker tagbærende stolper.

Husene har haft stolper til ydervægge og andre opdelinger i huset - som skillevægge, båse til dyrene osv. - men disse er kun i heldige tilfælde bevaret. Husene er aflange og oftest 5-6 m brede. De kaldes derfor langhuse, når de er så lange, at de er brugt som bolig. Der er også mindre bygninger, som har været brugt som fx arbejds- og opbevaringsbygninger. Indgangene er i langhusenes lange vægge, og indrettes oftest med bolig i den ene ende (mod vest) og stald i den anden (mod øst).

Treskibede huse bygges i det meste af bronzealderen, jernalder og vikingetid - samlet en periode på omkring 2000 år (1.500 f.kr.-1.050 e.kr.).

Treskibet langhus (faktaboks).

Fig. 6. Slisken der bruges til floterig inde på museet.

Foto: Nordjyske Museer.

Agerbrug

I langhuset var alle gårdens funktioner samlet under samme tag, så i samme bygning var beboelse, opbevaring og ofte opstaldning af husdyr. Normalt var den vestlige ende af huset forbeholdt mennesker, hvor man sov og lavede mad omkring et centralt placeret ildsted. Den østlige ende blev derimod ofte anvendt som stald, og i tre af husene er der da også fundet grebninger (brolægninger i stalden), der understreger, at østenden var blevet anvendt til opstaldning.

Husene lå spredt på arealet, hvilket indikerer små gårde, som ligger alene eller i små klynger. Og ofte med kort gåafstand over til naboen. Man levede af landbrug og husdyrhold. Kvæg havde en stor betydning og store græsningsområder i enge og på overdrev kan påvises.

Fig. 7. Dronefoto af stenfyldt grebning (A398) i et af udgravningens huse.

Foto: Nordjyske Museer.

To steder er der strækninger af ridser ned i undergrunden, som er spor efter pløjning med datidens primitive plov, arden. Strækningerne er rester af oldtidens marker. En ard blev brugt til at løsne jorden inden dyrkningen. I modsætning til en plov, så vender en ard ikke jorden. Det er snarere en pind, der trækker riller og løsner jorden. Nogle gange rammer arden undergrunden under pløjejorden og laver mørke eller lyse ridser i undergrunden. Stregerne kan findes i sammenhængende flader, hvor de er på kryds og tværs. De findes til tider også i bunden af huse fra bondestenalderen eller under gravhøje. I dette tilfælde var dyrkningssporene på smalle strækninger og med ens nord-sydlig orientering. Dette kan indikere, at dyrkningssporene lå i yderkanten af marken, hvor der over tid vil blive dannet en skelvold, når man ryddede for ukrudt og marksten.

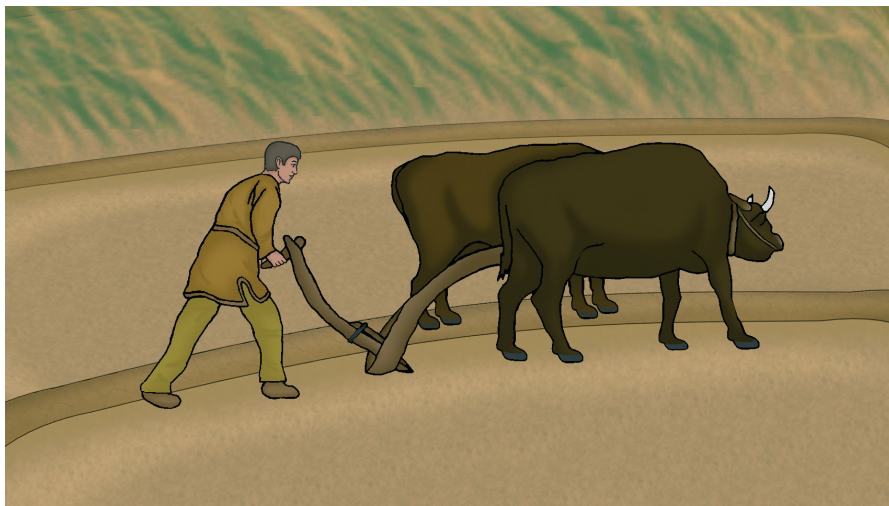

Fig. 8. Pløjning med ard.
Illustration: Museum Odense.

Ardspor er svære at datere nøjagtigt, men det er nærliggende, at de er samtidige med bebyggelsen fra bronzealder og jernalder. I stolpehullerne i husene blev der bl.a. fundet kerner af emmer, spelt, hvede og byg, hvor byg sandsynligvis har været den primære afgrøde. Udover kornkerner er der også frø fra planter som fx snerle pileurt, gåsefod og lancet vejbred der lever i åbent land på dyrkede marker og græsarealer. Området var altså allerede i bronzealderen ryddet for skov.

Gruber – produktion og affald

Gruber er betegnelsen der gives til større nedgravninger i undergrunden, og der er ca. 20 stk. på pladsen. De kan have haft forskellige funktioner alt efter, hvad nedgravningen har været brugt til, og er derfor vigtige for at man kan forstå, hvad der er sket på pladsen. De er tit fyldt op med affald fra bopladsen, men ofte har de haft en anden funktion, inden de endte som affaldshuller. Gruber kan bl.a. være gravehuller for at få fx ler til tætning af væggene i husene eller til at forme til lerkar. De kan også have været jordovne af forskellig slags, hvor en type anvendte opvarmede sten til madlavning. Denne type blev set flere gange på udgravningen, og de er kendetegnet ved at være meget mørkfarvet af trækul og ofte indeholde ildskørnede sten. Disse kogestensgruber er ganske hyppige i bronzealderen og den tidlige del af jernalderen. Udvalgte af dem er da også blevet kulstof-14-dateret, og det viser sig at de er fra ca. 700-400 f.Kr.

Da gruber ofte er blevet genanvendt som affaldshuller, er det også ofte her man finder fx bopladsens bortkastede lerkar. Keramikken er ofte ganske væsentlig, da de forskellige kartyper kan være dekorerede på forskellig vis,

Fig. 9. Lerkarsskår (X29) fra et grubekompleks. Der kan ses bl.a. zigzagsmønster, en plastisk liste med fingergruber og en "båndformet" hank.

Foto: Nordjyske Museer.

hvilket har ændret sig som tidens mode har svinget. I forskellige regioner og lokalområder har man udtrykt sig forskelligt på forskellige tidspunkter. Fra udgravningen er der da også fundet en del forskellige dekorationer på lerkarrene: fladedækkende stregornamentik, vulstbånd, påsatte listebånd, skråtstillede furer, zig-zag mønstre og fingerindtryk på linjer. Karrene varierer i størrelse, og der har været mindre, fine kar og store forrådskar. Der er på nogle skår tegn på beklaskning på underdelen, som har gjort overfladen mere ru, så de var lettere at flytte rundt med uden frygt for at man tabte dem.

Sammenfatning og perspektivering

Bebyggelsen, som blev udgravet i sommeren 2024, havde huse fra ca. 700-400 f.Kr. I modsætning til nutidens huse, så havde husene i bronze- og jernalder en noget kortere levetid på 25-30 år. Så selvom det ser ud til, at der har ligget mange huse på stedet, så er de i alt 60 langhuse ikke en landsby. Der har kun ligget få huse ad gangen, og disse har ligget spredt i landskabet, men dog ikke mere isoleret end at man let kunne gå over til naboen. Hvert hus var sin egen husholdning, men man har utvivlsomt indgået i flere uformelle og formelle arbejdsfællesskaber med nabogården. Fra bronzealderen og den tidlige jernalder kendes store marksystemer som var opdelt i små ofte aflange jordlodder. Markerne lå hermed ofte klumpet sammen, og ikke nødvendigvis i gårdens umiddelbare nærhed – selvom dyrkningsspor er fundet ganske tæt på bebyggelsen ved udgravningen.

Tidligere og senere undersøgelser viser, at der også har ligget bebyggelse vest, nord og øst for Bradsted XII. Det ældste hus er fra slutningen af yngre stenalder, men der er indtil videre ikke fundet bebyggelse fra ældre bronzealder. Størstedelen af bebyggelsen fra Bradsted er fra overgangen mellem bronze- og jernalder. De yngste huse er fra århundrederne efter Kristi Fødsel, og herefter ophører bebyggelsen tilsyneladende. Cirka 1,5 km syd for grusgraven er der igen bebyggelse i form af grubehuse fra den sene del af jernalderen og/eller vikingetid. Denne bebyggelse er ikke udgravet, men blevet observeret på luftfotos.

Hvis du vil vide mere

Som yderligere læsning kan anbefales følgende oversigtsværker:

J. Jensen 2002: *Danmarks Oldtid. Bronzealder 2.000-500 f.Kr.*

Gyldendal, København.

J. Jensen 2002: *Danmarks Oldtid. Ældre Jernalder 500 f.Kr-400 e.Kr.*

Gyldendal, København.

Udgravningsdata

Klynger af huse fra overgangen fra bronzealder til jernalder

- Nordjyske Museer jnr. 8213
- Udgravningsperiode: 10. juni til 5. juli 2024
- Fund & Fortidsminder: 12.05.13 sb 247
- Slots- og Kulturstyrelsen jnr. 24/06248
- Bygherre: Krogh A/S
- Undersøgt areal: 6.947 m²
- Deltagere i udgravningen:
 - Museumsinspektør Thomas Rune Knudsen
 - Museumsinspektør Peter Thomsen
 - Arkæolog Sanne Thoudal Laustsen
 - Arkæolog Ane-Sophie Bech
 - Arkæolog Sine Toft Jensen
- Dokumentationsmateriale (fund, fotos, opmålinger m.v.) opbevares på Nordjyske Museer, Vang Mark 25, 9380 Vestbjerg